

Muslimanske biblioteke u Mostaru

Za vrijeme 400-godišnje turske vladavine u Bosni i Hercegovini, Mostar je dao cijelu plejadu ljudi koji u svom rodnom mjestu podi- goše spomenike trajne vrijednosti ili se istakloše kao vrsni državni- ci i znanstveni radnici visokog kvaliteta. Uzrečica: Ne kaži se u Mos- taru učen«, jasno govori da je Mostar prednjačio u nauci ispred svih mjesta Bosne i Hercegovine. To potvrđuje i jedna narodna pjesma koja Mostarce naziva efendijama (titula koja se davala učenim lju- dima), a Visočane i Zeničane opančarima i rešetarima.

Šta su i koliko mostarski Muslimani uradili na znanstvenom po- lju do austro-ugarske okupacije 1878. godine, tj. koliko su djela na- pisali na arapskom, turskom i perzijskom jeziku, ne može se tačno i potpuno utvrditi. U Arhivu Hercegovine, Zavičajnom muzeju Her- cegovine, Provincijalatu hercegovačkih franjevacu, kao i kod nekih privatnih osoba u Mostaru, nalazi se preko 1400 rukopisa, komplet- nih i nekompletnih, od kojih su dobar dio napisali Mostarci. Godine 1950. iz Karađoz-begove biblioteke u Mostaru preneseno je u Gazi Hus- rev-begovu u Sarajevu više stotina rukopisa. Nekoliko rukopisa po- sjeđuje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu, a neki, najvredniji mostarski rukopisi, nalaze se van granica naše države.

Ovdje također treba istaknuti da su mnogi, zbog nerazumije- vanja, zakopavali cijele biblioteke u zemlju, vjerujući da je grijeh da se spale. Na taj način uništeni su brojni i važni rukopisi koji su, svi odreda, bili unikati.

Za turske vladavine u Mostaru je osnovano više biblioteka koje su u svoje vrijeme imale značajnu ulogu u širenju znanosti. Do knji- ge se u to doba teško dolazilo, jer sve do 1866. u Bosni i Hercegovini nije radila nijedna štamparija u kojoj bi se štampale knjige na ori- jentalnim jezicima. Zbog toga su knjige nabavljane sa strane, zatim prepisivane i tako umnožavane. Knjige su prepisivali i obrazovani i poluobrazovani ljudi. Sva ta manuscripta predstavljaju danas veliku vrijednost, jer pored raznovrsnosti materijala i bibliografskih poda- taka, mnoga od njih sadrže i razne veoma važne zapise i kronogra- me, a neki i originalne radove naših ljudi koji su pisali i pjevali na orijentalnim jezicima. Među ovim rukopisima nalaze se i autografi domaćih pisaca.

1. Karađoz-begova biblioteka je prva poznata biblioteka u Mos- taru. Skromne temelje udario joj je sam legator. Iz njegove zaklad- nice od početka ramazana 977 (7-16. II 1570.) saznajemo da je, pored ostalog, uvakufio još slijedeće: 7 kompletnih, ukoričenih i lijepo pi- sanih mushafa, 30 džuzova Kur'ana, u kožu ukoričenih, za učenje u

džamiji, kompletan i ukoričen komentar Kur'ana od Zimahšerije, kompletan i ukoričen komentar Kur'ana od Kadi-Bejdavije, komentar djela Širat-el-islam od Sejjid-Alije i arapsko-turski rječnik Ahtariju. Mutevelija je dužan da sve navedene knjige čuva i pozajmljuje čitaocima uz kauciju i jamstvo jednog čovjeka iz naroda. Za staranje o knjigama, mutevelija će zadužiti kajjima.

Biblioteka je bila smještena u posebnoj prostoriji koja se nalazila uz dershanu Karađoz-begove medrese. U njoj su se vremenom skoncentrirale mnoge privatne i sve javne biblioteke Mostara, pa su tako u njen posjed došli dragocjeni unikatni i autografi nekih domaćih pisaca. (Šejh Juje, Šejh-Ibrahima Opijača i drugih.) Zatvorena je 1934. godine kad je umro njen posljednji bibliotekar, Hadži Muhamed ef. Spahić. Poslije toga nije više otvarana jer nije postojala određena osoba koja bi se o njoj brinula. Od tog vremena, iz nje su otuđena mnoga djela i bez traga nestala. Ostatak je prenesen godine 1950. u Gazi Husrev-begovu biblioteku u Sarajevu.

2. Druga, nešto mlađa ali veoma značajna, biblioteka bila je Derviš-pašina, koju je osnovao sam legator. U svojoj zakladnici od početka januara 1593. on na kraju donosi spisak knjiga koje je uvakufio i određuje se da se »ne smiju nikome poklanjati, prodavati, u posjed uzimati, niti igdje iz Mostara iznositi«. Iz tog spiska saznajemo da je Derviš paša Bajezidagić uvakufio 46 svezaka, pretežno komentara raznih dogmatskih i šeriatsko-pravnih djela. Među njima se naročito ističe komentar Mesnevije od Mevlana Sururija u šest svezaka. Legator dalje određuje da se ovim komentarom može služiti samo muderis njegove medrese i da se sveske ne smiju prepisivati niti ekscerptirati jer bi se oštetile i upropastile. Pored Mesnevije legator je zavještao još tri djela na perzijskom jeziku: Beharistan, Đulistan i Hafizov Divan.

Biblioteka je bila smještena u dershani Derviš-pašine medrese u Pothumu. Zatvorena je kad i medresa, prije 1890, a knjige su prenesene u Karađozbegovu biblioteku. Jedno djelo iz ove biblioteke čuva se danas u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu, a jedno u Arhivu Hercegovine.

3. Čejvan-ćehajina biblioteka. Za potrebe svojih džamija u Mostaru, Blagaju i Gabeli, mostarski legator Čejvan ćehaja je 1558. uvakufio 120 kompletnih džuzova Kur'ana i osam svezaka drugih raznih knjiga vjerskog sadržaja za učenje i držanje predavanja u džamijama. Jedno djelo iz ove biblioteke nalazi se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu.

4. Bosnali Ahmedagina biblioteka. Darus-seade-aga Bosnali Ahmedaga, sin Alijin, uvakufio je 1653. više primjeraka raznih knjiga vjerskog sadržaja za svoju medresu u Mostaru. Iz jedne bilješke koja se nalazi na kraju jednog rukopisa saznajemo da je legator 1644. godine bio »baš-kapu oglani« i da je nešto prije 1653. postao babus-seade-aga (kizlaraga). Nekoliko rukopisa iz ove biblioteke nalazi se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu. Iz bilježaka na kraju ovih rukopisa saznajemo da ih je 1653. uvakufio kapu-aga (nekad: babus-seade aga) Ahmetaga za držanje javnih predavanja (dersi-âm) u njegovoj medresi u Mostaru.

5. Biblioteka Ali-paše Rizvanbegovića. Za svoju tekiju, koja se nalazi kod njegove džamije na Luci u Mostaru, Ali-paša je 1841. i 1842. godine uvakufio više primjeraka raznih knjiga. Nekoliko rukopisa iz ove biblioteke nalazi se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu i jedan u Arhivu Hercegovine.

6. U Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu nalaze se dva rukopisa koje je uvakufio kizlar-aga Davud-aga za medresu kapu-aga Ahmetage u Mostrau.

7. Gazi Husrev-begova biblioteka posjeduje jedan rukopis koji je uvakufio carski odobaša (has odobaši) Hasanaga za medresu kapu-age Ahmetage u Mostaru.

8. Provincijalat hercegovačkih franjevaca u Mostaru posjeduje jedan, a Gazi Husrev-begova biblioteka dva rukopisa, koje je uvakufio Munla Salih, muezin iz Čejvan-begove mahale.

9. U Arhivu Hercegovine nalaze se dva rukopisa koji su bili vlasništvo vakufa Hadži Mustafa ef. sina Hadži Muhamedova iz Mostara.

10. Arhiv Hercegovine posjeduje dva rukopisa koji su bili vlasništvo vakufa Mustafa ef. Naimića iz Mostara.

11. Provincijalat hercegovačkih franjevaca posjeduje jedan rukopis koji je bio vlasništvo Munla Šahovog vakufa, muezina Čejvan-begove džamije u Mostaru.

U Mostaru su za vrijeme turske vladavine radile, pored navedenih, još i slijedeće medrese: Roznamedži Ibrahim ef., Koski Mehmed-pašina, Hadži Balina, Buk'a, Hadži Velijina i Šejh-Ismaila Opijača, koje su, bez sumnje, imale svoje priručne biblioteke.

Sve napred spomenute biblioteke bile su javne i knjigama iz njih mogli su se, uz izvjesne uvjete, koristiti svi koji su tražili nauku i njom se zanimali.

Od polovine XIX. stoljeća u Mostaru je radila i jedna kiraethana (čitaoonica); ona nije držala knjige, nego samo primjerke novina koje su tada izlazile u Bosni i Hercegovini.

Pored navedenih biblioteka, za vrijeme turske vladavine u Mostaru je postojalo više biblioteka po privatnim kućama; Veliku biblioteku imao je mostarski muftija i pravni pisac Ahmed ef. Mostarac, koji je umro 1679. godine. Jedan dio knjiga iz ove biblioteke nalazi se danas u Gazi Husrev-begovoj biblioteci.

I druge mostarske muftije, kao i sve istaknutije političke i kulturne ličnosti ondašnjeg Mostara, također su imale svoje privatne biblioteke. U raznim ispravama spominju se slijedeće privatne biblioteke: Mustafe Ejubovića (Šejh-Juje), Ibrahim ef. Opijača, Ibrahim ef. Dušića, Huseina, sina Mustafina, imama Čurči Ahmedove džamije, nekog Ibrahima, Hafiz Omer-paše Rizvanbegovića, nekog Hadži Muhamed ef., Abdulaha Hasanefendića, Hasan-bega Lakišića i drugih. U spisku knjiga Abdulaha Hasanefendića spominju se, između ostalih, slijedeća djela: Medžmua (zbirka) »napisana rukom Šejh-Juje«, jedan primjerak Šejh-Jujina djela »Fevaidi abdiije« i jedan Šejh-Jujin mushaf.

Ovdje donosimo pregled pisaca i prepisivača (te'lif, tahrir, terkim, kitabet) uz čija imena stoji napisano da su iz Mostara (al-Mos-

tari). Ove podatke uzeli smo iz bibliografskih bilježaka na kraju rukopisa koji su obrađeni i uneseni u katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa. Pregled je nepotpun jer još nisu publicirani svi katalozi Gazi Husrev-begove biblioteke koja posjeduje izvjestan broj rukopisa koje su napisali Mostarci. U raznim znanstvenim ustanovama i u nekih privatnih lica u Mostaru i drugdje nalazi se velik broj rukopisa koje su napisali ili prepisali Mostarci. Kad se svi ti rukopisi obrade i unesu u kataloge moći će se dati potpuniji pregled (potpun nikad jer je, kako smo prije istakli, uništen velik broj rukopisa koji su bez traga nestali) pisaca iz Mostara koji su pisali na orijentalnim jezicima.

Pregled pisaca donosimo kronološkim redom: Hasan, sin Nesuhov 1571, Zijai (pjesničko ime Hasan ef. Mostarca) 1575, Mustafa, sin Jusufa 1583, Ibrahim, sin Ferhatov 1586, Ibrahim, sin Alijin 1595, Hadži Selim, imam Čosehodžine džamije 1635, Jusuf, sin Ahmetov, 1645, Hadži Mustafa, sin Hadži-Balin 1646, Abdulah, sin Hasanov 1651, Sejjid, sin Abdov 1658, Mahmud, učenik 1658, Alija, učenik 1658, Ahmed, sin Mustafin 1666, Ahmed, sin Bećirov 1668, Hasan, sin Hadži Osmanov 1672, Ahmed, imam, sin Šejh Muhamed ef., Murteza, sin Muhamedov, učenik 1675, Hasan, sin Osman-Halife 1676, Ahmed Orlevi, sin Islamov (u Mostaru živi porodica Orle) 1682, Mustafa Ejubović (Šejh-Jujo) 1682—1688 (5 djela), Ahmed, sin Salihov 1706, Ibrahim Opijač, sin Šejh-Hadži Ismailov 1706 — 1712 (6 djela), Husein, sin Hasanov 1712, Salih, sin Bajramov 1712, Muhamed, sin Mustafin sin Muhamedov, sin Ali ef. 1712 (2 rukopisa), Muhamed, sin Selimov 1713, Osman, sin Omerov 1713, Ahmed, učenik 1727, Ahmed, sin Huseinov, učenik 1733 i 1734 (2 rukopisa), Mehmed, sin Salihov, učenik 1736, Muhamed, sin Šejh-Ibrahim ef. 1736, Jahja Kokalić, sin Šejh-Mustafin 1740, Alija Džabić 1744 (3 djela), Ibrahim Kešfi, sin Huseinov, sin Smailov, sin Ali ef. 1740, Mustafa, sin Salihov 1744, Ahmed, sin Hadži Mustafin 1745, Muhamed, učenik 1749, Ahmed Bosnevi, sin Selimov 1750, Mustafa, sin Salih ef. 1753, Abdulvehab Naimić, sin Salih ef., sin Šejh Osmanov 1754, Abdulah, sin Hadži Mehmedov 1755, Hafiz Mustafa, sin Hadži Omerov, 1755, Muhamed Turić, sin Ahmedov 1757 — 1785 (4 rukopisa), Husein, sin Mahmutagin 1760, Hadži Muhamed, sin Hasanov 1760, Ibrahim, sin Ahmeda Hazurića, čehaje mostarske tvrđave 1760, Ahmed, sin Muhamedov 1776, Ahmed, sin Hadži Redžepov 1786, Hasan Efica, sin Osmanov, sin Hadži Salihov, sin Hadži Osmanov, sin Hadži Alijin 1792 — 1796 (3 rukopisa), Sabit Agić, sin Hadži Alije 1792, Ibrahim Spahić, sin Hadži Muhamedov 1795 (2 rukopisa), Munla Salih Ramić 1801, Ahmed, sin Omerov 1804, Hadži Salihaga Rudinac 1810, Hasan Arpadžić, sin Muhamedov 1829, Fadil Kajtaz, sin Dervišev 1834, Ahmed Bakamović, sin Salihov 1835, Hadži Alija Šunje, sin Mustafin 1837 (2 rukopisa), Husein Grančić, sin Munla-Salihov 1838, Ahmed, sin Muhamedov, sin Fejzulahov, sin Ahmetov, sin Fejzulahov, sin Hadži Memin, poznat pod imenom Malkoč 1842 (2 rukopisa), Munla Mustafa Hrvić 1844 (2 rukopisa), Mustafa Mrkonjić 1845 (2 rukopisa), Ahmed Lakišić, sin Abdulahov, sin Ahmedov, sin Omerov,

sin Huseinov, sin Hasanov, sin Omerov, sin Ahmetov 1847, Mustafa-Sidki Mostarac, maftija 1847, Mustafa Ševa, sin Salihov 1848, Ibrahim Hadžiomerović, sin Muhamedov 1849, Ahmed, sin Alijin, 1851, Selim, sin Ahmedov 1854, Husein Mangjo, sin Mustafin 1855, Sadik Voljevica, sin Ibrahimov 1855 i 1856 (2 rukopisa), Derviš Jusuf, sin Mustafin 1857, Salih, sin Ibrahimov, sin Muhamedov 1857, Hafiz Mehmed Derviš Čemalović 1860, Hadži Mustafa Karabeg, sin Ahmedov 1864, Derviš Faladžić, sin Mustafin 1867, Ahmed, sin Muhamedov, sin Hadži Ali ef., sin Mustafin, sin Salihage Dizdara 1867, Sulejman Džabić 1868, Abdulah Bakamović 1870, Salih Kasumović, sin Abdulmuminov 1871, Alija Kulenulah 1872, Salih, sin Muhamedov 1873, Omer Mahinić 1876, Hadži Abdulah ef. Ridžanović, mostarski muftija 1878, Osmanaga Grebo, sin Dervišagin 1879, Hadži Hafiz Muhamed Čemalović 1888, Sejjid Hafiz Osman Čemalović, sin Hadži Mustafin 1891, Ahmed Džabić, sin Sulejmanov 1896, Ahmed, sin Mehmedov, Husein Vugić, Mehmed Žuljević, Salih, sin Hadži Ismailov, Ali Fehmi ef. Džabić.

Na temelju prezentiranih podataka može se zaključiti da se svi naprijed navedeni, u granicama postojećih uvjeta i mogućnosti, bavili naukom pa s tim u vezi imali i svoje privatne biblioteke.

Posebno su interesantni zapisi u rukopisima koji nam pružaju podatke o vlasnicima (sahib, malik) knjiga. Iz tih zapisa saznajemo da su mnogi, uz relativno visoke cijene, kupovali knjige od telala na licitaciji u čaršiji ili drugih lica. Ovi podaci nam jasno govore da su svi oni bili ljubitelji knjige i imali svoje privatne biblioteke. Ovdje ne donosimo njihov pregled, ali ističemo da smo ih zapisali više od 80 koji se spominju kao kupci i vlasnici knjiga.

U sidžilu mostarskog suda iz 1244. (1828.) godine nalazi se jedan spisak knjiga za koje nije navedeno čije su vlasništvo. U njemu su poimenično upisana: 83 sveske raznih djela iz islamskog prava (fikh), 76 iz gramatike i sintakse arapskog jezika (navo ve meani), 22 iz islamske dogmatike (akaid, među njima se spominje i jedno Šejh-Jujino djelo »Šarh Tehzib el-mantik«), 11 iz islamske tradicije (hadis), 14 na perzijskom jeziku i 9 rječnika (logat), ukupno 215 djela. Nisu nam se sačuvali kassam-defteri (iskazi o raspodjeli ostavinske imovine) mostarskog suda, pa se iz ovog razloga ne može dati potpun pregled islamskih biblioteka u Mostaru.

U periodu od 1878. do 1965. godine u Mostaru je djelovalo više od 180 osoba koje su vršile razne funkcije u islamskoj hijerarhiji. Među njima je bio: jedan reis-el-ulema, više muftija, muderisa, članova Ulema-medžlisa, profesora, direktora škola, kadija, hatiba, imama, muallima, šehova i drugih. Poznavao sam dobar dio ovih ili njihovih nasljednika, i osobno se osvjedočio da su svi imali lijepe privatne biblioteke.

Hadži Jusuf, sin Kalimanov, iz Mostara uvakufio je 1042. (1633.) godine 51.000 akči i, između ostalog, odredio da se iz prihoda troši jedan dio na opravak korica mushafi-šerifa kojih su vlasnici siromašni.

Rezimirajući sve ovo što smo naprijed izložili, može se zaključiti da je u Mostaru, za vrijeme 400-godišnje turske vladavine, osnovano više od 300 javnih i privatnih biblioteka koje su posjedovale bar po nekoliko knjiga na orijentalnim jezicima, pretežno iz islamistike. Ovo ujedno svjedoči da su se Mostarci prije mnogo bavili naukom i njegovali je.

Izvori i literatura:

Mostarske vakufname: Mehmed-bega Karađozbega, Čejvan ćehajina, Derviš-paše Bajezidagića, originali i prijepisi u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu; Sidžili mostarskog suda od 1631. do 1871. godine, u Orijentalnom institutu u Sarajevu; Kasim Dobrača: Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu, Sarajevo, 1963; Hivzija Hasandedić: Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Arhiva Hercegovine; Isti: Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Provincijalata hercegovačkih franjevac; Isti: Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Muzeja Hercegovine; Isti: Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa biblioteke Muhameda Muslibegovića; Isti: Analitički inventar Acta turcarum Provincijalata hercegovačkih franjevac (u rukopisu); Đorđe Pejanović: Istorija biblioteka u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1960. str. 28; Hivzija Hasandedić: Uspomene na mostarskom ulemu od 1878. do 1967. godine, Glasnik VIS u SFRJ, Sarajevo, 1968, (XXXI), br. 9—10, str. 401—403.

SUMMARY

The Moslem libraries in Mostar

Mostar was one of the most important centres of Islamic learning in Yugoslav countries, which is testified by more than 300 registered Oriental public and private libraries in Mostar. The books that these libraries possessed were in Oriental languages. The author in his paper describes several libraries in Mostar, among which the oldest is the one founded by Karađos bey's legacu. This library was closed in 1934 and the rest of it's book collections were transferred to Gazi Husrev-bey's Library in Sarajevo. Among the works preserved in libraries in Mostar, there are a great number of autographs. Many private citizens had libraries of their own. A register of writers and copyists from Mostar is given too.